

СКЛАДОВІ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СПЕКТРУ АРХІТЕКТУРИ НАРОДНОГО ЖИТЛА УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості народного житла України у різні часи свого існування та визначається їх приналежність до енергії чотирьох стихій – повітря, води, вогню та землі.

Оскільки Україна підпорядкована зодіакальному сузір'ю Тельця, головною характеристикою енергетики якого є прагматизм, то й архітектура народного житла українців несе в собі цей головний принцип формоутворення.

За визначенням відомого фахівця, що присвятив свою творчу діяльність саме дослідженню народного житла В. П. Самойловича, його характерними ознаками є спільність принципів об'ємно-планувальної організації, розміщення на ділянці, використання місцевих будівельних матеріалів і таке інше.

Так, характерною особливістю сільського народного житла України є орієнтування стіни з найбільшою кількістю отворів на південь та південно-східні чи південно-західні румби. Це забезпечує суто прагматичні вимоги щодо інсоляції та зручності експлуатації. При меридіальній орієнтації вулиці (північ-південь) житлові будинки розміщуються перпендикулярно їй, вузьким боком, а при широтній – паралельно (довгим боком). При цьому головні фасади орієнтуються на південь, а другорядні – на північ.

Одним з головних принципів об'ємно-планувальної орієнтації українського народного житла є його компактність, що пов'язано, перш за все, з спрощенням будівельних робіт та витратами будівельних матеріалів.

В плані, в більшості випадків, народне житло має подовжньо-втягнути композицію з співвідношенням боків 1:1,4 - 1:2,25 в залежності від типу планування, при ширині будинку 4,5-6 м.

Масовими типами сільського житла в XIX ст. були різні варіанти будинків, що мали одне єдине приміщення (однокамерне житло). Вхід до нього передбачався безпосередньо з вулиці, без теплового шлюзу і інших господарчих приміщень.

Двокамерне житло поширилось в XIX ст. і збереглось до початку XX ст. В цих будинках було одне житлове приміщення, а друге об'єднувало житлові та господарчі функції. В трикамерному житлі з'явилось два принципи планувальної організації: «хата і хатина» (де хатина була меншого розміру і використовувалась влітку як житлове і господарське приміщення, а взимку як комора) а в другому «дві хати підряд» – сіни були своєрідного буферною зоною.

Трикамерне житло має також планувальні модифікації: «хата через сіни», коли сіни займали центральну зону плану, відокремлювали дві за різними розмірами житлові приміщення і однакового розміру – «хата на дві половини».

Особливим типом житла у другій половині XIX ст. у Прикарпатті набули «гражди» коли господарські та житлові приміщення компонувались навколо невеликого замощеного подвір'я, створюючи закриту з усіх боків споруду з симетричною чи асиметричною побудовою плану. Головний фасад житлової частини будівлі виходив на двір, а приміщення для худоби та побутового призначення навколо нього, напроти чи збоку.

Характерним для більшості території України стало застосування віконць, розповсюдження яких поширюється у північно-східному напрямі. Це обумовлено кліматичними особливостями. Саме в цьому напрямі рухаються холодні повітряні потоки, а віконці, як відомо, дозволяють заощаджувати біля 15% тепла, що теж свідчить про домінування принципу прагматичності в українському народному житлі.

Природно-кліматичні умови перш за усе суттєво відбиваються на об'ємно-планувальному, конструктивному рішенні малоповерхового і індивідуального житла на протязі значних періодів часу. Згідно досліджень В.П. Самойловича найяскравіше вплив природних умов простежується на об'ємно-планувальних рішеннях у східному, західному та північному регіонах України. І перш за усе, це принцип компактності, що відбивається як у народному житловому будівництві в кінці XIX сторіччя, так і у індивідуальному житловому будівництві в радянські часи. Максимальне відхилення від квадратного плану складало 1,3, а переважають саме квадратні плани.

Квадратні плани найчастіше застосовувались також і при формуванні характерних для Карпатського регіону «гражд» (коли житлові будинки разом з господарськими приміщеннями складали єдине архітектурне ціле).

Раціональність архітектурного підходу відбивається і у розміщенні пічки, що в більшості займає центр будинку, а також веранд, які використовувались, як буферні зони. Крізь них організовувались входи до будинку, із орієнтацією (за поодинокими випадками в Закарпатті та на Сумщині) – на південні румби. Якщо застосовуються декілька обігрівачів (печей), то вони групуються саме у центрі будівлі.

Головний вхід до будинку в Західному регіоні передбачається з північного боку, в Східному – з півдня, найчастіше вхід один поряд з входами з боків, існують і входи по центру, або близько до центральної вісі симетрії. Характерним для цієї житлової групи є також раціональне використання рельєфу: розміщення господарських приміщень у цокольному поверсі, а у проектах пізнішого періоду: будинків для колгоспників – зміщення поверхів одної частини будинку відносно іншої.

Об'ємно-планувальні рішення Поліської зони характеризується відносною компактністю, співвідношення боків плану яких коливається від 1,1 до 1,3 (відношення ширини до довжини). Висока вологість та низькі температури взимку на Поліссі вимагають значну увагу приділяти обігріванню приміщень для створення комфортних умов. Піч стає головним елементом інтер'єру, окрім головної печі, яка в більшості розміщується на кухні, передбачається для обігріву ще одна піч для обігріву спальних приміщень.

Входи передбачаються з південного та східного боку, розміщенні здебільш асиметрично, інколи кухні мають самостійний вихід на подвір'я, а веранди у даному регіоні майже не застосовуються.

Об'ємно-планувальні рішення Лісостепової зони характеризуються більшим відхиленням від компактності планів, оснований на співвідношенні ширини та довжини – 1,3. Здебільше плани мають асиметричну побудову, а піч розміщується біля північної стіни (з відступом).

Кухні орієнтовані на північ, північна стіна за поодиноким винятком не має вікон. Крім головної печі, що поєднується з плитою для приготування їжі, в будинку передбачається ще одна або дві для обігріву житлових приміщень. Вхід до будинку – один і розміщується виключно на південь. Веранди використовуються рідко, частіше застосовуються відкриті тераси.

В Степовій зоні переважають некомпактні об'ємно-планувальні рішення з співвідношенням ширини до довжини від 1,6 до 2. Оскільки має місце значне сонячне випромінювання, то тут створюються різні тіньові захисні пристосування (навіси, перголи і т.п.) В цьому регіоні застосовуються і найменші прольоти (ширина корпусів – 6,5-7 м), а плита в більшості випадків не поєднується з піччю.

Входи розміщені близько до вісі центральної симетрії і орієнтовані, головним чином на південь. В деяких випадках до будинку прибудовується веранда.

Наявність значного холодного періоду, високої вологості, помірного вітрового режиму в Карпатському регіоні, примушує передбачати декілька печей у будинку, які розміщуються відокремлено.

Архітектурно-художня творчість народних майстрів відображена широким різноманіттям прийомів і засобів обробки місцевих будівельних матеріалів, що

застосовуються в різних регіонах України. Про те з якою любов'ю українці формували та прикрашали своє житло, свідчать дивовижні зразки в кожному періоду часу.

В до радянські часи головним будівельним матеріалом в Поліській та Лісостеповій зоні було дерево, про майстерність обробки, якого як в екстер'єрному так і в інтер'єрному просторі свідчать, нажалі вже поодинокі зразки, що збереглися Але завдяки копіткій багаторічній праці В.П. Самойловича, який зібрав, дослідив, класифікував і опублікував ці перли народної спадщини, ми можемо не тільки милуватися їх насиченістю та досконалістю, а й здобувати наснагу і натхнення.

Яскрава образність українського народного житла базується на глибинній культурно-езотеричної спадщини, яка передавалась із покоління до покоління завдяки традиціям. Серед архітектурно-художніх засобів, що застосовувались в той час, найпоширеним було художнє різьблення, що виконувалось з великим смаком та тактовністю. Ці традиційні прийоми збереглися і донині на Івано-Франківщині.

На півдні України дерево використовувалось вибірково, а головним матеріалом були глина, ракушняк, вапняк, а пізніше для зовнішніх та внутрішніх робіт використовувалась штукатурка, пластичні можливості якої дещо інші. В цьому разі використовувались окремі деталі (розетки, картуші) та кольоровий розпис. Поширені кольори України жовті, зелені, блакитні, що відповідає символіці держави. Функціональна прагматичність в застосуванні кольору визначилась у цілеспрямованому фарбуванні поверхні південних стін житла яскравими теплими тонами в середній смузі держави, що додає просторовому посиленню образного звучання оселі.

В північній зоні, де переважно задіяні енергії стихії вогню, застосовуються форми геометрично-загострені, асиметричні композиції, в яких чітко, рельєфно визначався вхід.

Особлива увага приділялась димарям, яким надавалась відповідна форма, а завершення, верхівка акцентувалась короткими шпильями, шатровими залізними кришками, ковпаками.

Перевага надається теплій гамі кольорів, хоча також застосовується і холодна гама.

Центральна частина території України – Лісостепова і Степова зони, де панує енергія стихії Повітря, відрізняється певною розрідженістю декору в межах архітектурного простору стіни, архітектурні деталі більш відокремлені і просторово акцентовані, і саме вони насичені сакральною езотеричною символікою, що дійшла до нас з глибини віків і свідчить про духовну могутність українців, їх космічну спадкоємність.

Енергія стихії Води відбивається в українському народному житлі у вигляді кольорової насиченості, де переважають холодні тони, а композиційні принципи підпорядковані розкутості та несподіваності. Тут переважають м'які, заовалені, закруглені форми; часто застосовуються аронні прорізні, хвилясті орнаментальні структури з рослинною тематикою.

Наближення до повної рівноваги, стабільності та прагматичного осмислення всього архітектурно-художнього надбання характерного для енергії Землі, що домінують на кордонах держави та в певних точках енергетичного каркасу що визначає на території держави у вигляді енергетичних вузлів – окремих міст та інших поселень.

Житло цієї категорії відрізняється композиційною рівновагою, застосуванням метричних побудов та елементів, чітким розподілом на функціональні зони, як у об'ємно-планувальному так і у архітектурно-художньому аспектах. Так, цокольні частини домівок візуально чітко відокремлюються від решти будівлі по фактурі, кольору. При цьому насиченість кольору призьб має бути вагомою (тяжкою) відносно площини стіни, а вікна чітко обрамлені. Фактури поверхні стін насичуються також відбитками рослинних символів (квітів, листів) або вмуруванням гальки, дрібних камінців; застосування розмивки, що імітує кладку чи штучну фактуру. Орнаментака досить проста і зрозуміла: майже завжди має рослинну основу без стилізації, а кольори яскраві, контрастні, життя стверджуючої палітри.

В інтер'єрному просторі українського народного житла головна увага приділяється грубам, які відіграють значну роль в житті родини, завдяки своїй багатофункціональності. Стародавнє відношення до «Вогнища» не тільки як до джерела матеріальної енергії, а й об'єднуючого духовного символу передавалось із покоління до покоління. Тому грубі

наділялась і роль своєрідного художнього аспекту в інтер'єрі житла: вони розписувались, прикрашались в різних регіонах по різному, відповідно до тих енергій, які панували, були домінуючими на тій чи іншій території, а свій внесок робили також люди, які є носіями та переробниками конкретної енергетичної частоти. Тому відокремити в чистому вигляді характерні прийоми дуже непросто, завдяки багатьом нашаруванням, але простежити певні особливості можливо.

Так, груби що облаштовують та прикрашають у відповідності до енергій стихії Вогню мають являти собою вагомий композиційний акцент в інтер'єрі. Це найчастіше компактні споруди, обов'язково з відкритою частиною, де можна милуватися полум'ям, стежити за його кольоровою пульсацією. Форма димарів оздоблення та прикраси підпорядкована загостреній геометричній побудові, а розпис відтворює стилізовані природні складові рослинний світ, символи сонця, в деяких випадках тварин.

Груби, що створюють та прикрашають митці, відчуючи енергію Повітря і в зоні де ця енергія домінує, яскраво відображають просторову свободу. Це – споруди, підпорядковані асиметрично-врівноваженій композиції, з горизонтальними перепадами площин, наявністю просторових отворів, окремих вертикальних елементів і значною кількістю архітектурних деталей, що несуть сакральну езотеричну символіку (здебільше це «квітка життя»).

Кожна архітектурна деталь візуально відокремлена від іншої і відіграє вагому роль в художньому формуванні інтер'єру. Якщо в оздобленні груби використовується розпис, то вона теж насичена сакральною символікою, а її кольорова гама здебільше пастельних тонів холодної, чи теплої гами.

Якщо використовується рослинна тематика, то це стилізовані, символічні образи рослин чи тварин.

Інтер'єри відбиваючи енергії стихії Води характеризуються емоційною насиченістю, що досягається застосуванням вільних принципів в композиційної побудови, використанням насичених кольорів, елементів і деталей, які викарбовуються з певною романтизацією і застосуванням яскравих, контрастних співвідношень кольору, м'яких форм обрамлення та ракурсних поворотів.

Груби, що створені в енергіях Землі мають просту, але привабливу форму, їх або обмуровують кахлем або розписують. При цьому розпис виконується майже в суто реалістичній манері природними кольорами, а композиції підпорядковані центральній симетрії, або килимовому принципу. Загальний вигляд такого інтер'єру відповідає врівноваженому, гармонійному твору, що не несе в собі нічого зайвого.

Народне українське житло, де найяскравішим образом відбивається суть народної творчості, його життєва основа, не зважаючи нас скрутні часи, попре всі негаразди не може піти у забуття, бо воно несе енергію Любові, Доброти, Чистоти. Це – наше коріння, натхнення і спасіння....

Список літератури

1. Народное архитектурное творчество. П. Самойлович. – К.: «Будівельник», 1972, – 232с.: ил.
2. Склитова Л.А, Стрельникова Л.Л. «Энергоструктура человека и материи». – М.: Амрита-Русь, 2003. – 120с.
3. Звезды и судьбы. Антология гороскопов и гаданий. – 3-е изд., перераб. – М.: «Золотой теленок», 2007. – 320с.